

**Nyugat-Balkán –különös tekintettel Szerbia-útja a polgárháborútól az
integráció felé**

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
I. Bevezetés	4
II. Balkán, mint fogalom bemutatása, történeti áttekintés.....	5
1.A feszültségek okai	7
2. Válság és a nacionalizmus kora.....	8
2.1. Horvát háború.....	9
III. A Nyugat beavatkozása a Jugoszláv válságba, nemzetközi béketervek	10
1. Daytoni béke	11
IV. A daytoni béke előzménye	12
1. Etnikai és vallási tisztogatások.....	12
V. A Jugoszláviai Nemzetközi Törvényszék felállításának szükségessége.....	14
VI. A balkáni válság rendezésére való törekvések.....	17
1. A boszniai válság és annak rendezésére való törekvések:	18
2. A koszovói válság és annak rendezése.....	19
3. Az albániai válság	19
VII. Humanitárius intervenció Koszovóban 1999-ben	19
VIII. Balkán útja az EU-ba való integrálódás felé	21
IX. Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán	23
X. Visszatekintés és háttér	24
XI. Tényezők melyek az integrálódás folyamatát lassítják a térségben.....	26

XII.	A stabilizációs és társulási folyamat eszközei.....	27
1.	A stabilizációs és társulási folyamat:	27
2.	Csatlakozási folyamat	29
3.	Regionális együttműködés	30
4.	Vízummentesség:	31
XIII.	A Nyugat-Balkán országainak jelenlegi helyzete	31
1.	Albánia	31
2.	Bosznia-Hercegovina	32
3.	Koszovó.....	32
4.	Montenegró	33
5.	Macedónia	33
6.	Szerbia.....	33
XIV.	Következtetés:	34
XV.	Felhasznált Irodalom:	36

I. Bevezetés

Érdeklődésem és kutatásaim középpontjában a Nyugat-Balkán térség múltja és jövője áll. A dolgozat két pillérre épül. Az egyikben a múlt eseményeivel foglalkozom, mely során bemutatom a térség problémáit, kiindulva a polgárháborús időszakoktól egészen napjainkig. Az első részben vizsgálom Jugoszlávia létrejöttét, az eközben kialakult feszültségeket. Bemutatom az államformák változását és az egyes országok kiválását Jugoszláviából. Mivel a sok feszültség okai a nacionalizmusra és a térség sokszínű nemzeti összetételére vezethetőek vissza, részletezem az egyes térségek nemzeti összetételét, és bemutatom kiválásuk útját. Mivel a kiválás nehézségekkel jár, részletesebben foglalkozom a Horvát háborúval és a koszovói konfliktussal is. Dolgozatom bizonyos határokhoz kötött, így nem tudtam a teljes Balkán háborúval foglalkozni.

A térség kivívta magának a Nyugat figyelmét. Megvizsgáltam a különböző beavatkozási próbálkozásokat. Ezek közül a Daytoni békét emelem ki, mivel a jugoszláviai események szempontjából kutatásaim középpontjában a népirtás áll. Az események hatására szükségessé vált a Jugoszláviai Nemzetközi Törvényszék létrehozása. Bemutatom a törvényszék rövid működését, és azon bűncselekmények köreit mely esetében a bíróság eljár. A balkáni válság több részből áll. Kutatásaim során kiemeltem hármat –boszniai, koszovói és az albán kérdést- melyeket dolgozatom terjedelme miatt röviden mutatok be.

A dolgozat második pillére az Európai Unióba való integrációval foglalkozik. Az első rész szükséges ahhoz, hogy mindenki megértse, hogy a térség a múlt eseményei és a nacionalizmus miatt nem képes a gyors integrációra. Vizsgálom azokat a tényezőket melyek az integrációt lassítják, és azokat a tényezőket is melyek hozzájárulnak. Itt emelem ki a stabilizációs és társulási folyamat fontosságát. A dolgozat végén összefoglalom röviden annak érdekében az országok helyzetét, hogy mindenki megértse, hol is tartanak a Nyugat-Balkán országok.

Kutatásom középpontjában Szerbia áll. Így a többi országgal csak annyiban foglalkozom, amennyiben ezek bizonyos eseményeken keresztül érintik Szerbiát.

Dolgozatom külföldi tartózkodás ideje alatt született meg. Ez magyarázza az internetes források használatát. Sajnos a témámat érintő könyvekhez az adott országban nem tudtam hozzáférni.

II. Balkán, mint fogalom bemutatása, történeti áttekintés

A „Balkán” elnevezés egy 19. századi európai geográfustól ered.¹ Ő a bulgáriai Balkán-hegység neve miatt hívta így a térséget. Ez egy földrajzi kategória, melybe belesorolta Albánián és Szlovénián kívül a Görögországot, Romániát és a korábbi Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (Jugoszlávia) utódállamait, tehát a mai Szerbiát, Montenegrót, Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát és a Macedón Köztársaságot. (Glatz, 2005) Mivel dolgozatomban Balkán nyugati részére koncentrálok, így nem fogok kitérni Görögországra és Romániára.

Annak ellenére, hogy a Balkán szó geográfustól ered az elnevezést nem földrajzi értelemben kezdték el használni. Ez tulajdonképpen egy, a nyugat európaiak által közkedvelten használt megjelölés volt, amit azért kezdtek el használni, hogy magukat megkülönböztessék délkeleti szomszédjaiktól. Ugyanis a Balkán szó hallatára mindenkinek a kulturálatlanság, korrupció, löporos hordó fogalmak jutottak először eszébe. Holott a Balkánt a sokszínű vallási és etnikai összetétel, a színes földrajzi és társadalmi egység jellemzi, melyben különböző kultúrák találkoznak és mára már békésen élnek egymás mellett.

Elhelyezkedése meghatározza történelmét. A török hódításnak 500 éves uralom lett a következménye. Az 1878-as berlini kongresszustól számítható Szerbia és Montenegró függetlensége. A török uralom miatt a térség fejletlen maradt. A terület etnikai átrendeződését a folyamatosan előrenyomuló törökök elleni meneküléseknek és a keresztény felszabadító hadjáratoknak köszönheti. Ez magyarázza azt, hogy miért kerültek a szerbek az északi és észak-nyugati területekre. Így történhetett meg az is, hogy az általuk elhagyott országrészekre, mint Koszovó esetében más népek, ebben az esetben az albánok települtek be. Ezek az események mind átrendezték a Balkán etnikai térképét. (Glatz, 2005)

Az etnikai és vallási sokszínűségét méltán köszönheti fekvésének. Találunk itt római-katolikus, görög-keleti és muszlim vallású népeket is.

Az etnikai és vallási sokszínűsége 600 éven keresztül háborúba sodorta a térséget. Feltehető a kérdés: Vajon képes-e a térség a változásra?

Nyugat-Balkán elindult a Közösségbe való integrálódás útján. Viszont az megkérdőjelezhető, hogy elég lesz-e az Európai Unióhoz való csatlakozás, mint motiváció az

¹ Robert Walsh 1827-ben először a hegységre használta a Balkán elnevezést. A Balkán-félsziget kifejezés egy másik német földrajztudóshoz, August Zeunehoz kötődik (Glatz, 2005)

ott élő népeknek ahhoz, hogy a vallási és etnikai konfliktusaikon és régi sérelmeiken túllépjenek. Gondolok itt elsősorban az elmúlt 20 év eseményeire és a horvát-szerb konfliktusra. Ahhoz, hogy a térség sajátosságait és mai problémáit megérthessük, kicsit vissza kell pillantanunk a múlt eseményeire. Mivel dolgozatomban nem a történelmi részre helyezem a hangsúlyt, így nem fogok kitérni az apróbb részletekre. A folyamat első lépéseként Jugoszlávia létrejöttét majd felbomlását vizsgálom.²

A XIX. században jelent meg a jugoszlávizmus, mint a délszláv nemzetek egy zászló alatti összetartozásának eszméje. Az I. világháború után minden körülmény adott ahhoz, hogy a délszláv állam létrejöjjön.

A mai Szlovénia, az I. világháború végén még az osztrák Krajna tartományként szerepelt a köztudatban, 1918. október-28-án függetlenné vált. Ezt a követően Horvátország, amely Bosznia-Hercegovinát ekkor még magába foglalta, szakadt el a Magyar Királyságtól. 1918 őszén a két frissen függetlenedett állam, megalakította a Szerb-Horvát-Szlovén Államot. Később, 1918. december 1-jén egyesültek a Szerb Királysággal és kikiáltották a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot.

1919. június 28-án elfogadták az alkotmányt, amely szerint „... az SZHSZ Királyság alkotmányos, parlamentáris, és örökletes monarchia, a törvényhozói hatalmat a király és a nemzetgyűlés közösen gyakorolja.” (Sokcsevits, Szilágyi, Szilágyi, 1994, p.227)

Ekkoriban a lakosság összetételének 39%-át képezték a szerbek, 24%-át a horvátok és mindössze 8 %-át a szlovének. Az államot azzal a reménnyel hozták létre, hogy a közös szláv gyökerek elég erősek ahhoz, hogy az érdekütközéseket elsimítsák. A közös gyökér és összetartozás mellett a szerbekben és horvátokban az elejétől kezdve jelen volt az erős nacionalizmus. A szerbeknek és a többi nemzetnek sem egyeztek meg egymással az elképzeléseik az államközösség működési formájáról. Három nézet dominált: az egyik a centralista-asszimiláns szerb, a másik a föderalista horvát-szlovén és végül a nyílt nacionalista - ún. nagyszerbizmus. (Juhász, 1999) Így aztán egy olyan államot sikerült létrehozniuk, mely már a kezdetektől az egyet nem értésen és a politikai konfliktusokon alapult.

A kommunisták korán rájöttek arra, hogy nincs szebb élet, közös jövő az új közös államban. Ezt erősítette I. Sándor jugoszláv király lépése is 1929. január 6-án felfüggesztette a törvényhozást és királyi diktatúrát vezetett be. Ekkortól hívjuk az országot Jugoszláviának

² E részt Harmat Árpád Péter-Jugoszlávia kialakulása és megszűnése c. munkájának köszönhetem. Harmat Árpád Péter. (no date). *Jugoszlávia kialakulása és megszűnése* [on-line].Történelem Klubb. Elérhetőség: <http://tortenelemklub.com/erdekessegek/erdekessegek-a-vilagtoertenelemben/378-jugoszlavia-kialakulasa-es-megsznese> [letöltve: 2014.10.04].pp.1-6.

(Jugoszlavia).

1941 tavaszán heves német bombázás után, a szerb kormány emigrált, a tengelyhatalmak pedig feldarabolták és elfoglalták az ország területét. Jugoszlávia a világháború alatt megszállás alatt volt. Korábbi alkotmányos működése lehetetlenné vált. Itt kell megemlítenem a partizánokat, akik a megszállók ellen és a Jugoszlávia területéből létrehozott új működésképtelen államalakulatok ellen harcoltak. A partizánok azon ügyeskedtek, hogy szabad területeket hozzanak létre. 1944 végétől viszont már az ország nagyobb részét sikerült a fennhatóságuk alá vonniuk. Legfőbb feladatuknak a megszállók kiűzését tekintették. Mindent megtettek az ország újraegyesítése érdekében. Az általuk ellenőrzött területeken saját maguk szervezték meg a közigazgatást.

A partizánok vezetője Josip Broz Tito lett, aki a későbbiekben egészen a haláláig, 1980-ig meghatározta a Balkánon a történelem alakulását. Tito irányította a partizán mozgalmat, föderalista elveket vallott, és képes volt arra, hogy egyesítse a nemzeteket Jugoszláviában az antifasiszta háború sikeressége érdekében. A megszállók 1942 decemberében még mindig az országban állomásoztak, amikor is Titó kinevezte az ideiglenes jugoszláv kormányt.

1943. november 29-e fontos dátum, mely a későbbi ország címerében is megjelent. Jugoszlávia szövetségi állam lett, Titó pedig Jugoszlávia marsallja és az ország miniszterelnöke. Államfő 1953-tól lett, majd 1963-tól örökös államfőnek nevezték ki. „Titó a II. Jugoszláviát hat tagköztársaságból álló –Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Montenegró- föderációként szervezte újjá. Szerbián belül további két tartományt alakított ki: Vajdaságot és Koszovót. „³

1.A feszültségek okai

Titó irányítása alatt Jugoszlávia különös politikát folytatott, ugyanis a Szovjetunió és Jugoszlávia zökkenőmentes viszonya csak 1948-ig tartott. Sztálin Jugoszláviát is csatlós államává akarta tenni, de ezt Titó miatt nem tudta véghezvinni. Sztálin gazdaságilag próbálta volna Belgrád és az ország helyzetét ellehetetleníteni. Ugyanis ezekben az időkben

³ Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, [letöltve:2014.10.10]p.14.

Jugoszlávia gazdasága a Kelet-Európával való külkereskedelemre volt beállítva. Sztálin nem érte el a célját, hiszen Titó talált másik kiutat az öngazgatású szocializmusban, majd a nyugat felé nyitás hozta meg a pozitív eredményt. Jugoszláviából Titó egy centralizáltságot tagadó, Nyugat-Európával külkereskedő, legnyugatiasabb szocialista országot csinált. Nyugatnak érdeke volt Jugoszláviát támogatni, ezzel a térségben őt erősebbé tenni. (Szűcs, 2009) Tehát az, hogy Titó idején az ország gazdasági helyzete virágzott, és a mai napig is előszeretettel emlegetik azt az időszakot, annak köszönhető, hogy az 1950-es évek elejére a külkereskedelem mintegy 90%-át az ország a Nyugattal bonyolította le. 1970-ig a Nyugat segélyeket és hiteleket biztosított az országnak. Az olajválság hatására viszont lassan megszűntek a nyugati segélyek, ami viszont makrogazdasági problémákhoz vezetett. Az ország erre nem volt felkészülve. 1980-ban Titó halála után senkinek sem volt egyszerű feladat az országot a válságból kihúznia. Jugoszlávia tagköztársaságai elégedetlenek voltak, hiszen romlottak gazdasági mutatóik és a Titó által hitelekkel felemelt, mindenki számára evidensé vált életszínvonal.⁴

2. Válság és a nacionalizmus kora

Jugoszlávia sorsa Titó halála után szintén halálra volt ítélve. Elnökök és miniszterelnökök próbálkoztak az ország vezetésével, viszont akkora tekintéllyel, mint Titó egyik sem rendelkezett. Titó integráló politikája és a nemzet összetartására irányuló törekvései utánozhatatlanok voltak. Az évek során erősödött a nacionalizmus és a nemzetek közötti ellentétek. Szerbiában a nacionalizmus Szlobodan Milosevity, Horvátországban Franyo Tugyman, Boszniában Alija Izetbegovity nevéhez kötődik.

Jugoszlávia széthullása igazából Szlovénia kiválásával kezdődött, **1991. június 25-én**. Horvátország 1 napra rá követte Szlovénia példáját. Mindketten kihirdették függetlenségüket. Milosevity nem ellenezte Szlovénia függetlenedését, hiszen ezen a területen nem éltek szerbek, így őket nem is tartotta az ország fontos részének.

⁴ Vörös, P. (2010). *Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán kapcsolatai, a bővítés perspektívái napjainkban*. Szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest. Elérhető: http://elib.kkf.hu/edip/D_15200.pdf 11[letöltve: 2014.10.14].p.18.

Milosevittal ellentétben a szerb nemzeti hadsereg tábornokai nem nézték jó szemmel a 2 tagország elvesztését, így haderővel próbálták volna visszaszerezni azokat. Szlovéniával egy furcsa háború zajlott mindössze 10 napig, mely a szerb hadsereg vereségével zárult. Kénytelenek voltak elfogadni az ország függetlenségét, és elhagyni Szlovénia területét.

2.1. Horvát háború

A horvátok nem voltak felkészülve a háborúra, mint a szlovénok. A szlovénok jól szervezettek voltak és minden megnyilvánulásuk azt fejezte ki, hogy számítottak egy ilyen háborúra és már régóta fontolgatták kiválásukat.

Horvátországot Milosevity nem volt hajlandó olyan könnyen elengedni mint Szlovéniát, ugyanis egyes területek szerbek által lakottak voltak. Főként Krajinában élt a szerb etnikum, így ehhez Milosevitynek területi igényei fűződtek. A háború főként ezekért a területekért folyt. A főbb események is ezekhez a területekhez köthetők. A horvát-szerb határon fekvő Vukovár ostroma volt az első összecsapások helyszíne. A horvátok minden összeköttetést megszüntettek a Horvátországban levő szerb települések között. A legfontosabb településnek Kijevót említeném, mely egy szerb lakta falu volt Horvátországban. A falut gyakorlatilag etnikai tisztogatások révén letörölték a Föld felszínéről. Kijevó szétlövésére, porrá égetésére, kifosztására a parancsot Ratko Mladity JNA alezredes adta, amelyért a hágai nemzetközi törvényszék később felelősségre vonta. A szerbek Horvátország kb 1/3-át ellenőrzésük alá vonták. Dolgozatomban nem a Horvát háborúra koncentrálok, így nem sorolom fel a különböző helyszíneket és a felek arányait. Amit viszont fontos megemlíteni, hogy mindkét fél kegyetlenül kínozta a másik felet. Tömeges mészárlások, kínzások, fosztogatások történtek előre megtervezetten. A szerb irodalom ezt az időszakot úgy jellemzi, hogy ezekben az években kitárultak a pokol kapui.

“150 ezer halott, félmillió sebesült, 4 millió menekült és mintegy 100 milliárd dolláros kár. Népiirtás, etnikai tisztogatás, koncentrációs táborok, háborús bűnösök, nemi erőszak. Az 1991-1999 közötti polgárháborúban az egységes jugoszláv állam nyolc részre szakadt. A második világháború óta ez volt az európai történelem legnagyobb és legsúlyosabb háborúja.” (Laszák, 2010)

III. A Nyugat beavatkozása a Jugoszláv válságba, nemzetközi béketervek

A délszláv válság idején a nemzetközi erők vonakodtak a beavatkozástól. (Laszák, 2010) Európa a hidegháború alatt elkényelmesedett, és hozzászokott az Egyesült Államok védelméhez. Ezzel szemben Washington a probléma megoldását kezdetben az európaiakra szorította volna hagyni. A Szovjetunió nem tudott segíteni, hiszen csak a konfliktus első hónapjaiban létezett, majd felbomlott. A franciák és a britek ellenezték a katonai beavatkozást. A nyugat európai országokban félték attól, hogy Jugoszlávia szétesése például fog szolgálni más szeparatista mozgalmaknak. Így jobbnak látták azt a lehetőséget, hogy szemet hunynak a Jugoszláviában folyó események felett. (Laszák, 2010) Fennállt a veszély arra, hogy a Szerbiából induló konfliktus az egész Balkánt lángba borítja. A szerb és a horvát politikusok is abban reménykedtek, hogy az európai közösség segítségével egyik fél megnyerheti a harcokat.

Rövid idő alatt kiderült az amerikaiak számára, hogy az európai politikusok ezt a problémát nem tudják megoldani diplomáciai úton. Fegyveres úton pedig nem akarták. Az Európai Közösségnek egy megemlíthető próbálkozása volt, mellyel a feleket békés úton tárgyalóasztalhoz próbálta ültetni. 1991 szeptemberében az EK Hágába hívta a volt jugoszláv tagköztársaságok vezetőit. A cél egy tanácskozás keretében történő békekötés volt. A tárgyalásokat Lord Carrington vezette volna, ha Szerbia nem utasította volna ezt a lehetőséget vissza. Így Carrington és az EK egyetlen próbálkozása nem sikerült. A szerbek és a horvátok azt várták, hogy a nemzetközi közösség látván a nagy felfordulást a térségben nemzetközi békefenntartókat küld az ENSZ-en keresztül. (Laszák, 2010)

Korábban már jelen volt Horvátországban az ún. UNPROFOR nemzetközi megfigyelő csoport. A horvát vezetőség azt várta, hogy a megfigyelők jelenlétével kiegyenlíthetnek az erőviszonyok. A szerbek is ugyanezt várták egy esetleges ENSZ békefenntartástól, így ezt a lehetőséget ők is támogatták. (Laszák, 2010) Az ENSZ először fegyverembargót hirdetett. Ezzel konzerválta a szerb katonai fölényt. Belgrádnak abba kellett volna hagynia a beavatkozást, de nem tette. Így az ENSZ BT válaszul 1992. május 29-én általános gazdasági embargót rendelt el Jugoszlávia (mai Szerbia) ellen. (Laszák, 2010) A cél az volt, hogy egy hosszú távú gazdasági korlátozással megadásra kényszeríthetik a szerb felet. A céljukat nem érték el. A békefenntartók jelenléte eléggé passzívan jellemezhető. Kiemelkedő akciók vagy tevékenységek nemigen köthetők a nevükhöz. Szerepük annyiban ki is merült, hogy

segélyszállítmányokat juttattak el a civil lakossághoz. A népiártást ők sem tudták megállítani. (Laszák, 2010)

1994-ben –a horvátországi és boszniai mészárlások után- vált teljesen világossá, hogy Szerbiában bizony katonai beavatkozásra van szükség. A valódi politikai rendezésből tehát mint fentebb alá is támasztottam az EU kimaradt, így a NATO vette kezébe az ügyet. Washington segítségével sikerült Daytonban a feleket tárgyalóasztalhoz ültetni.⁵

1. Daytoni béke

Ahogy már fentebb említettem az Európai Közösség próbálkozott béketeranggal, de azt a harcoló felek visszautasították. Egészen 1995-ig Milosevity megtehetette ezt, hogy a segítséget visszautasítsa. Ugyanis 1995-re a szerbek már elveszítették dominanciájukat a térségben. A Villám hadműveletnek köszönhetően horvátországi területeiket is elveszítették. Az ENSZ gazdasági embargója pedig csak tovább „szépítette“ az ország helyzetét. (Laszák, 2010)

Milosevity kénytelen volt belátni, hogy a háború több kellemetlenséggel, mint sikerrel jár. Úgy döntött, már nem támogatja Karadzcityot, aki szintén előszeretettel utasított vissza minden béketerangat. 1995-ben Milosevity elutazott Daytonba, hogy ott tárgyalóasztalhoz üljön a horvát és a bosnyák delegációval. A tárgyalások Holbrooke amerikai diplomata közbenjárásával folytak. Ő maga többször járt Boszniában, és szemtanúja lehetett a borzalmas eseményeknek. A kitűnő diplomatának sikerült három hetes tárgyalás után a három vezetőt megegyezésre bírnia. (Laszák, 2010)

„A tizenegy cikkből és tizenkét mellékletből álló megállapodás értelmében Bosznia-Hercegovina eredeti határainak megtartásával nemzetközi jogilag fennmarad, de dupla föderatív felépítésű állammá alakul, amely az önmagában is föderatív struktúrájú Bosnyák-Horvát Föderációt és a boszniai szerb köztársaságot (Republika Srpska) foglalja magába. Előbbi az államterület 51 százalékára, míg utóbbi a terület 49 százalékára terjed ki. A két entitás határán lévő multietnikus Szarajevó egységes marad és a föderáció része, de fővárosa az uniónak is. Mindkét tagállam saját elnökkel, parlamenttel és kormánnyal rendelkezik. Az

⁵Gelencsér, I. É. (2012). *Az Európai Unió konfliktuskezelési kísérletei a Nyugat-Balkánon*, Ph.D. thesis, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész tudományi Kar, Pécs.
Elérhető: <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/gelencserildikoevaphd.pdf>, [letöltve:2014.10.15].p.15.

egyezmény alapján szövetségi szintű ügynek számít a külkereskedelem, a külügy és a honvédelem. A megállapodás ezeken túl lehetővé teszi a menekültek számára az eredeti lakhelyükre való visszatérést és rendelkezik a polgári és katonai nemzetközi jelenlétről. A nemzetközi civil igazgatás vezető szerve a Békevégrehajtó Tanács, melynek feje a széleskörű jogosítványokkal rendelkező Boszniai Főmegbízott. A békefolyamatra 60 000 fős nemzetközi haderő felügyel (Implementation Force, IFOR), a megállapodás szerint egyelőre egyéves mandátummal.“⁶

„A békeszerződés nem döntötte el véglegesen Bosznia-Hercegovina sorsát, továbbá nyitott maradt a volt Jugoszlávia területén kialakult több más konfliktusa is, amelyek közül az albánkérdés lesz a legsúlyosabb.“⁷ (Laszák, 2010)

1995. december 14-én Szlobodan Milosevics, Alija Izetbegovics és Franjo Tudjman hivatalosan is aláírta a daytoni békeszerződést. Úgy tűnt, hogy a négyéves jugoszláv polgárháború véget ért. (Laszák, 2010) Ezt követően Jugoszlávia már csak Szerbia és Montenegró államszövetségéből állt. 1991-ben távozott Szlovénia, Horvátország és Macedónia. 1992-ben pedig Bosznia-Hercegovina. Szerbia a háborúból nem profitált. Amit viszont neki köszönhet az a romokban hevert gazdaság, az egekbe szökött katonai kiadások, a fokozódó belső problémák és a 2 volt autonóm tartomány megoldatlan helyzete (Koszovó és Vajdaság). (Laszák, 2010)

IV. A daytoni béke előzménye

1. Etnikai és vallási tisztogatások

Erre a fejezetre azért van szükség, mert be kell mutatnom az igazi okot amiért a közösség beleavatkozott a háborúba. Ha nem történtek volna etnikai tisztogatások, a balkáni események valószínűleg továbbra is elkerülték volna a közösség figyelmét. E fejezetben választ adok arra a kérdésre, hogy miért volt szükség a daytoni békére, és, hogy milyen súlyosak voltak a jugoszláviai események.

A genocídium vagy népirtás nagyon fontos része a jugoszláviai háborúknak, nagyon

⁶ Grolmusz, V. Cs., (no date). *A daytoni-megállapodás Bosznia-Hercegovináról*. [on-line] Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, Budapest. Elérhetőség: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=VKETDN> [letöltve:2014.10.17]

⁷A daytoni megállapodás angol nyelvű szövege elérhető itt: http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380

nehéz bizonyítani és szerencsére nem fordul gyakran elő, ami megmagyarázza a nemzetközi közösség felháborodását. Ez volt valójában az ok, ami miatt a közösség beleavatkozott a háborúba.

A jugoszláviai népiirtás nemcsak, hogy a világtörténelemből, de még a szerb történelemből is egészen a közelmúltig ki volt törölve. Ennek az lehet az oka, hogy az ideológiai alapú jugoszláviai leszámolásokat még nem dolgozta fel a szerb történetírás. Tudniillik a régi nagy Jugoszláviában még mindent a testvériség és egység fogalmak köré építettek. Hogy is tudták volna ezek után magát a genocídium tényét elfogadni és írni róla. Az események körülbelül az országban a lakosság 80%-át érintették.

A népiirtás szempontjából a legkegyetlenebb rész 1992-ben kezdődött Bosznia-Hercegovinában (etnikai tisztogatások, népiirtás). A harcokat Jugoszlávia etnikai viszonyai okozták.⁸ Fontos visszatérni arra a pontra, hogy 1992. Március 3-án Boszniát is függetlennek nyilvánították, amire válaszul a szerbek az autonóm körzetekből létrehozták a Boszniai Szerb Köztársaságot. Elnöke Radovan Karadzsić, a hadsereg parancsnoka pedig Ratko Mladić lett. A kettőjük nevéhez számos emberiség elleni bűntett és háborús bűncselekmény köthető, viszont a népiirtás vádját mindketten megúszták. A szerbek hosszú távú célja a három szerb „köztársaság” egyesítésével egy ún. Nagy-Szerbia létrehozása volt.

Mivel a boszniaiak és a horvátok sem hagyták magukat, így a végén mindháromnak külön katonai alakulatai lettek, és a végén már mindenki harcolt mindenki ellen. A fő cél a homogén nemzetiségi területek kialakítása volt, amit „etnikai tisztogatásokkal” kívántak elérni. Amikor elfoglaltak egy területet, az ottani kisebbséget vagy gyűjtőtáborokba zárták, vagy elűldözték, esetleg megölték. A harcok során egy-egy kisebb falu polgári lakosságát teljesen kiirtották, s a halottakat tömegsírokban hantolták el. Feltételezések szerint a szrebrenicai vérengzésben egy nap kb. 3 ezer ember halt meg. A szrebrenicaihoz hasonló, bár annál kevesebb áldozatot követelő öldöklésekre került sor Gorazdsénél, Focsánál, Višegradnál, a Lasva folyó völgyében, valamint Brčskónál is. (Takács, 2000)

Jugoszlávia a folyamatos háborúival Európára is nagy teherrel nehezített. Az 1991 és 1999 közötti időszakban statisztikai adatok szerint 1 millió emberi életet oltottak ki, és körülbelül 5 millió embernek kellett elhagynia otthonát. Viszont arról, mennyi gyermek

⁸Tarján, M. T. (no date). *A szrebrenicai mészárlás kezdete*. [on-line]. Történelmi magazin. Rubicon online. Elérhető: www.rubikon.hu/magyar/oldalak/1995_julius_11_a_szrebrenicai_meszarlas_kezdete/ [letöltve: 14.04.13.]

halhatott éhen, mennyi nőt erőszakolhattak meg, vagy mennyi öreg fagyhatott meg a hegyekben pontos adatok nincsenek.

V. A Jugoszláviai Nemzetközi Törvényszék felállításának szükségessége

A Törvényszék bemutatása azért fontos, hogy az etnikai tisztogatások után következzen, mert azért történt meg a felállítása, hogy a háborús bűnösöket felelősségre vonhassa.

A törvényszékkal való együttműködés sokáig nehezebbre esett jugoszláviának, ezért a Törvényszék a mai napig is működik. A bűnösök ki nem adása lassította az Európai Közösségbe való integrálódást, és emellett a világ nem tetszését váltotta ki. A nemzetközi közösségek hiába próbáltak többször is beavatkozni a válságba, nem tudták a háborút megállítani. A konfliktus kezelésével az ENSZ is próbálkozott. A Biztonsági Tanács is elítélte a humanitárius nemzetközi jog megsértését, és úgy ítélte meg, hogy a jugoszláv háború veszélyezteti a nemzetközi békét és biztonságot. Ezekből kiindulva fogadta el 1993. február 22-én a 808-as számú határozatát, melyben kifejezi egy nemzetközi büntetőtörvényszék felállításának a szándékát. 1993 május 25-én a 827. számú határozatával létre is hozta a Jugoszláviai-Nemzetközi Törvényszéket (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia- ICTY): „Fő feladata a humanitárius nemzetközi jogot súlyosan sértő cselekedetek elkövetőinek megbüntetése, amennyiben azokra a volt Jugoszlávia területén 1991. január 1. és a Biztonsági Tanács által később meghatározott időpont között került sor.” (Takács, 2000)

„A törvényszék Hágában működik. Alapokmányát - mely rendelkezik joghatóságáról, megállapítja felépítését és eljárásának főbb szabályait, valamint meghatározza a büntetendő cselekedetek körét - a Biztonsági Tanács fogadta el a 827. (1993) számú határozat mellékleteként. A részletes eljárási és bizonyítási szabályokat az alapokmány felhatalmazása alapján maguk a bírók alkották meg 1994-ben, illetőleg módosították később több alkalommal, legutóbb 1998-ban.” (Takács, 2000) A törvényszék létrehozása elengedhetetlen volt. A nemzetközi jog, az emberi jogok és a büntető jog terén is nagy jelentősége van. Nürnberg óta ez volt az első törvényszék, ahol a háborús bűncselekményekért felelős személyeket egy nemzetközi fórum vonhatja felelősségre. A hágai törvényszék viszont több dologban eltér a nürnbergitől. Az ICTY egy polgári testület mely nem szabhat ki halálbüntetést. Eljárásai során az egyéni felelősség tényével foglalkozik. Az alapokmánya

szerint a háború indítása nem büntetendő, és a vádlott felelőssége annak távollétében nem állapítható meg. A hasonló típusú bíróságokon a II. világháború után nem lehetett fellebezni egy ítélet után, viszont Hágában erre már van mód. A nemzetközi közösség egészének nevében járnak el. Nincs alárendelve a Biztonsági Tanácsnak. Teljesen függetlenül működik, és döntéseit is teljes pártatlansággal kell meghoznia.

Az alapokmányban a büntetendő cselekmények négy csoportra vannak osztva:

1. szándékos emberölés, kínzás vagy embertelen bánásmód, szenvedés, ill. súlyos testi vagy lelki sérelem szándékos okozása;
2. vagyontárgyaknak a katonai szükségletek által nem indokolt, jogtalan és önkényes elpusztítása vagy eltulajdonítása;
3. hadifoglyok vagy polgári személyek ellenséges haderő szolgálatába kényszerítése, illetőleg a pártatlan és szabályszerű tárgyaláshoz való joguktól történő szándékos megfosztása;
4. polgári személyek jogellenes kitoloncolása, bebörtönzése vagy túsul ejtése.

Ezekkel súlyosan megsértik az 1949-es genfi egyezmények rendelkezéseit.⁹

A törvényszék jogosult eljárni azok ellen is, akik megsértették a *háború jogát és szokásait*. Ezek alatt a következő bűncselekmények értendők:

- városok és falvak önkényes vagy katonai szükségletek által nem indokolt pusztítása és lerombolása;
- a vallási, oktatási, művészeti és tudományos célú intézmények szándékos megkárosítása;
- a köz- és a magántulajdon fosztogatása;

⁹ A Genfi egyezmények kifejezés tág értelemben a történelem során folyamatosan egymást követően Genfben elfogadott, nemzetközi humanitárius jogi (vagy nemzetközi hadijogi) tárgyú egyezményeket takarja, szűkebb (és gyakrabban használt) értelemben pedig a jelenleg is hatályban lévő, 1949. augusztus 12-én elfogadott négy egyezményt jelenti, melyek megállapítják az irányadó alapvető nemzetközi jogi szabályokat fegyveres konfliktusok esetén. Az 1899-ben és 1907-ben elfogadott Hágai Egyezményekkel együtt képezik a nemzetközi humanitárius jogi rendszer alapjait.

- olyan fegyverek alkalmazása, amelyeket szükségtelen szenvedés okozására fejlesztettek ki. (Takács, 2000)

Az ICTY jogosult eljárni azok ellen is akik *népírtást* követtek el. „Népírtást az követ el, aki valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával megöli a csoport tagjait, vagy súlyos testi, illetőleg lelki sérelmet okoz számukra; a csoportra megfontolva olyan életfeltételeket erőszakol rá, amelynek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése; olyan intézkedéseket tesz, amelyek megakadályozzák a csoporton belüli születéseket; valamint erőszakos módon más csoporthoz viszi át a csoport gyermekeit.” (Takács, 2000)

Az ICTY jogosult továbbá, hogy eljárjon *emberiség elleni bűncselekményeket* elkövetők ellen is: „...vagyis felelősségre vonhatja az olyan személyeket, akik » nemzetközi vagy belső, fegyveres konfliktus során « a polgári lakosság ellen meghatározott bűncselekményeket követtek el; így embereket megöltek, kitoloncoltak, leigáztak, bebörtönöztek, kínoztak, megerőszakoltak, illetőleg politikai, faji vagy vallási alapon üldöztek.” (Takács, 2000) Ezekért a bűncselekményekért nemcsak az felel, aki azokat elkövette, hanem az is, aki előkészítette, megparancsolta vagy megtervezte azt, illetőleg ezek végrehajtásában segítséget nyújtott, illetve azok elkövetésére másokat felbujtott. Így az sem mentesülhet a felelősség alól, aki azzal próbál mentesülni a büntette alól, hogy kormány esetleg előljárója parancsára cselekedett. További ICTY rendelkezés: „... ha a bűncselekményt alárendelt személy követte el, az nem menti fel előljáróját, amennyiben »tudta, vagy tudnia kellett volna, hogy alárendeltje ilyen bűncselekmény elkövetésére készül vagy azt már véghezvitte« , és a cselekmény megelőzése vagy az elkövető megbüntetése végett elmulasztotta megtenni » a szükséges és indokolt intézkedéseket« .” (Takács, 2000)

Az ICTY-nak a nemzeti bíróságokkal szemben elsődleges joghatósága van. Így az eljárás bármelyik szakaszában bármely ügyet átvehet más bíróságoktól. Az államok kötelesek a törvényszékekkel együttműködni. Mindent meg kell tenniük egy vádlott felkutatása, kihallgatása illetve letartóztatása érdekében. A törvényszék olyan választott bíróságokkal is rendelkezik, melyekben a kiszabott szabadságvesztéseket az elítéltek letölthetik. Ehhez viszont szükséges, hogy az adott állam börtönviszonyai a nemzetközi egyezményekben foglaltaknak megfeleljenek.

A délszláv háború után a vádlott személyek kiadását Jugoszlávia mindig halasztgatta vagy megtagadta. Ilyen példa Radovan Karadzity bűjtatása is. Ha egy állam megtagadja a kiadatási kérelmet, a törvényszék nem tehet mást, mint hogy értesíti a Biztonsági Tanácsot. Jugoszlávia szeretne volna egyes ügyeket saját szervezésben lebonyolítani, mert így meg szeretne volna védeni az egyes háborús bűnösöket a nemzetközi felelősségre vonástól. Persze ezt elkerülni lehetetlen, mert a tetteikért ettől függetlenül nemzetközi téren is felelniük kell.

A Törvényszék 166 személyt vont felelősségre. A munkája sikeresnek mondható, hiszen a bűnösök elnyerték méltó büntetésüket. Viszont feltehető az a kérdés, hogy vajon milyen fordulatot is hozhat a Balkán népeinek életében és egymás iránti viselkedésében Karadzity, Gotovina, Mladity, majd a 2011 júliusában Hadzity elfogása és Hágába juttatása? A kérdésre az egyszerű válasz, hogy segíthet a gyűlölködések enyhítésében, a lelki sebek lassú gyógyulásában, még ha ettől önmagában az etnikai elhatárolódások nem is szűnnek meg.

VI. A balkáni válság rendezésére való törekvések

A polgárháborús eseményeket követően a balkán válság alapvetően három, egymástól jól megkülönböztethető, de egymással kölcsönhatásban levő válságból áll. E válságok az alábbiak:

1. a volt Jugoszlávia legsokszínűbb utódállama, Bosznia-Hercegovina válsága;
2. a jelenlegi Szerbia belső válsága, különös tekintettel Koszovó kérdésére;
3. Albánia általános politikai, gazdasági és belbiztonsági válsága.

A balkáni válság e három fő eleme mellett azonban nem szabad megfeledkeznünk két másik jugoszláv utódállamnak a térség biztonságára kifejtett hatásáról sem. Bár Macedónia viszonylag könnyen vált önálló állammá, gyenge gazdasága, szomszédaival meglévő nemzetiségi és más jellegű problémái, valamint földrajzi helyzete miatt továbbra is potenciális veszélyforrás. Kisebb mértékben ugyan, de befolyásolja a térség biztonsági megítélését Horvátország bel- és külpolitikai helyzetének alakulása is, különös tekintettel arra, hogy jelentős befolyása van a boszniai folyamatokra, illetve érdekelt a rendezésben. Habár ez az

állítás megkérdőjelezhető 2013 júliusa óta, amikor is csatlakozott az Európai Unióhoz. (Blotz, 1999)

1. A boszniai válság és annak rendezésére való törekvések:

A boszniai válság rendezési folyamatában az 1995-ben létrejött daytoni megállapodás fordulópontot jelentett. Azért nevezhető fordulópontnak, mert két entitást alakított ki az ország területén. Az egyik a Bosnyák-Horvát Föderáció, mely a terület 51%-val rendelkezik, a másik rész pedig a Boszniai Szerb Köztársaság, mely értelemszerűen a szerbek által lakott rész. Az állam területén az ENSZ által meghatalmazott főbiztos irányít, mert az állam területén nemzetközi protektorátus jött létre. (Isaszegi, 2011) A daytoni megállapodásból kiindulva azt lehet mondani, hogy a megállapodás katonai része eredményes volt, mert nagy sikernek tekinthető, hogy a térségben békét teremtett. A felek haderejét a megállapodástól kezdve nemzetközi erők ellenőrizték. De azt talán máig nem lehet biztosra venni, hogy mindkét fél kizárta egy esetleges katonai megoldás lehetőségét, vagy az ország újraegyesítését.¹⁰

A daytoni megállapodás polgári céljainak megvalósítása lassabban haladt. A három nép –bosnyák, horvát, szerb- közötti mély politikai, vallási és ideológiai ellentét és az egymás iránti mély bizalmatlanság akadályozza a közös és sikeres állami intézmények kialakítását. A bosnyákok egy egységes Boszniát szeretnének, bosnyák dominanciával, ami érthető. A másik két fél számára ez a lépés elképzelhetetlen. A Boszniai Szerb Köztársaság nem zárja ki a független bosnyák állam kialakítását sem. Ezzel ellentétben a szerbek célja az önállóság megőrzése saját részükön, és hosszabb távon talán annak Szerbiához való csatlakozása. A boszniai horvátoknak nincsenek kiválási törekvéseik, hiszen minden adott nekik ahhoz, hogy inkább Horvátország állampolgárának érezzék magukat. (szavazati joguk van Horvátországban, útlevelük, mellyel korlátlanul be és kiléphetnek Horvátországból.) Miután mindhárom nemzet törekvéseit kifejtettem, látható, hogy egyik sem hajlandó „alárendelni” magát a másik nemzetnek.¹¹ A megállapodás végrehajtásának másik kritikus oldala az, hogy a

¹⁰Sibaliné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.24. [letöltve:2014.10.10]

¹¹Sibaliné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.27. [letöltve:2014.10.10]

felek érdekei és a megállapodás céljai nem esnek egybe. Ezért is van szükség a nemzetközi erők jelenlétére, mivel a természetes megoldást mindegyik fél halogatja. Bosznia-Hercegovina irányítását tehát addig nem lehet a saját nemzete kezébe adni, amíg ez a három kibékíthetetlen nacionalizmus jelen van és nem beszélhetünk egységes nemzetről. (Dzemaal, 2006)

2. A koszovói válság és annak rendezése

1981-ben léptek fel először a koszovói albánok azzal a követeléssel, hogy autonóm területből őket önálló tagköztársasággá nyilvánítsák. Akárhányszor fordult elő ilyen próbálkozás, a szerbek mindig elfojtották az albán függetlenedésért folyó törekvéseket. Miután 1991-ben Horvátország és Szlovénia bebizonyította, hogy Jugoszláviától márpedig el lehet szakadni, az albán törekvések is egyre intenzívebbé váltak.

3. Az albániai válság

Albániára politikai, gazdasági és belbiztonsági válsága hívja fel a figyelmet. A szervezett bűnözés elleni küzdelem, a korrupció felszámolása és az új munkahelyek teremtése a fiatalok számára azok a problémák melyeket első körben meg kéne oldania az országnak. Az ország stabilitása az EU érdeke is.

VII. Humanitárius intervenció Koszovóban 1999-ben

1995. december 20-a után, miután megvalósult az erőteljes NATO-erő jelenlét Boszniában még mindig nem tudtak véget vetni a válságnak. 1999 elején az újabb függetlenségi törekvések Koszovóban fegyveres harccá fajultak. A Jugoszláv néphadsereg egységei ismét erőszakkal próbálták elsimítani a helyzetet. Sok albán arra kényszerült, hogy elhagyja otthonát. (Isaszegi, 2011) A Koszovói Felszabadító Hadsereg- UCK felvette a harcot a szerb központi hatalommal. Ezzel olyan polgárháborús helyzetet idéztek elő, mint Horvátországban vagy Boszniában. Az etnikai tisztogatások minden nemzetközi szervezet és az ENSZ tiltakozása ellenére is folytatódott.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa megkésve, de felhatalmazta a NATO-t 1999

márciusában, hogy az Jugoszlávia ellen légitámadásokat intézzon, hogy ezzel is rákényszerítse az akkori elnököt Szlobodan Milosevityet a fegyveres harcok beszüntetésére. (Isaszegi, 2011) A NATO szinte minden olyan objektumot megsemmisített Jugoszláviában, amelyek hadászati szempontból nagy jelentőséggel bírtak, de az elnök még mindig nem szüntette be a fegyveres harcokat. „1999-től a koszovói konfliktust lezáró ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244.számú határozata értelmében az ENSZ felügyeli a tartományt, a béke fenntartását a NATO vezette KFOR¹² biztosítja. E határozat sajátos helyzetet teremtett a tartományban, miután idővel Koszovó de facto függetlenné vált Szerbiától, de jure azonban nyitott kérdés maradt a tartomány státusa.,”¹³

A bombázást megelőzte egy megállapodás, mely értelmében Koszovónak biztosítva lett volna az autonómia. Mivel a szerbek nem írták alá a megállapodást, a NATO elkezdte a légitámadásokat. A bombázások csak 1999 júniusában fejeződtek be, amikor is Milosevity a sok háborúellenes tüntetés hatására beleegyezett a status quo-t kialakító békébe. A megállapodás értelmében a szerb katonák megkezdék kivonulásukat Koszovóból. A fentebb említett KFOR erői feladata itt kezdődött, hiszen ők biztosították a biztonságos környezet kialakítását Koszovóban. ¹⁴ A szerbek ezek után már hajlandóak voltak egy széleskörű autonómia biztosítására is. A kompromisszumos megoldások megtalálására az ENSZ közbenjárásával több tárgyalás történt. A szerbek idővel már a saját koszovói jelképek, himnusz stb használatába is beleegyeztek, viszont az albánok már semmilyen kompromisszumos kézséget nem mutattak.¹⁵ Ugyanis 1989 óta, amióta autonómiájukat elveszítették, függetlenséget szerettek volna. 1999 után, miután a NATO beavatkozott a térségbe azt remélték, hogy az Egyesült Államok támogatják majd a függetlenségi törekvéseiket. Viszont azzal nem számoltak, hogy az egész nemzetközi közösség azzal fog érvelni, hogy Koszovó elszakadása precedenst teremtené más régiók számára. Az Európai Unió számára is nehéz volt fellépni Koszovó ügyében emiatt. (Isaszegi, 2011) Mivel a szerb és a koszovói albán felek egyik tárgyaláson sem tudtak megegyezni, ezért Koszovó 2008 februárjában egyoldalúan kikiáltotta a tartomány függetlenségét. Az elismerésről annyit, hogy

¹² Kosovo Force, Koszovói Stabilizáló Erő

¹³ Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.27. [letöltve:2014.10.10]

¹⁴ Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.28. [letöltve:2014.10.10]

¹⁵Bővebben a javaslatról: MTI. „Új szerb javaslat, albán elutasítás.” HVG.hu, <http://www.guardian.co.uk/Kosovo/Story/0,,2154200,00.htm> [letöltve:2014.10.23]

azon államok melyekben nincsenek olyan csoportok vagy régiók, melyek elszakadásra törekednének egy ilyen eset után, elfogadták Koszovót mint független államot. Sokan viszont a mai napig nem tették meg ezt. (pl. Oroszország, Spanyolország, Románia, Görögország, Ciprus stb.)¹⁶ Szerbia Európai Unió csatlakozási törekvései miatt kénytelen feladni merev álláspontját Koszovót illetően.¹⁷

VIII. Balkán útja az EU-ba való integrálódás felé

A nyugat balkáni országok regionális integrációja nem csak gazdasági szempontból fontos. Tény, hogy ezen országok közül még azok sem fognak mostanában csatlakozni, akik a társulási és stabilizációs szerződéseket 1999 után aláírták. Nyugat-Balkán térségnek a felfejlesztése összefogást, türelmet, időt és komoly politikai reformokat igényel. Az első próbálkozások Jugoszlávia és az EGK között 1980 áprilisában történtek. A két fél aláírta a PHARE keretszerződést, mely az EK által indított, és a közép-kelet európai országok gazdasági átalakításához, a demokratikus államberendezkedés megszilárdításához nyújtott segítséget. Viszont az ország 1991-ben történő felbomlása a keretszerződés EK általi felbontásához vezetett.¹⁸

Az is bebizonyosodott, hogy az 1995-ben aláírt Daytoni megállapodást követően a térség fejlődése ellenkező irányban történt. A háborúk után a balkáni térség országai nem az együttműködésekről voltak híresek. A térség országai között nem alakult ki stabil párbeszéd, ami az együttműködések el lehetetlenítette. A megállapodás után mindenki azt várta volna, hogy az országban fordul a kocka, történik talán egy minimális változás, ami majd pozitívan kihat a szomszédokkal való politikára vagy az ország romokban heverő gazdaságára. Amit Milosevity 1992-ben meghirdetett, azt az 1997-es újraválasztásakor is folytatta. Célja a

¹⁶Sibaliné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.30. [letöltve:2014.10.10]

¹⁷(no name).(no date). *A koszovói válság anatómiája*. [on-line]. Biztonságpolitikai Szemle, Elérhető:http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=79. [letöltve:2014.10.17]

¹⁸Sibaliné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.31. [letöltve:2014.10.10]

szomszédos országok megtámadásával a szerbek fegyveres úton történő egyesítése volt. Milosevityet az sem zavarta, hogy emiatt az ENSZ megvonta Szerbia ENSZ tagságát.¹⁹ 1998-ban Koszovóban kirobbant apró albán felkelésből Milosevity akkora ügyet csinált, hogy az a végén az albánok mészárlásához, kiűzéséhez és a NATO szerbiai bombázáshoz vezetett. Jogosan tehető fel a kérdés, hogy mi lenne ma, ha Milosevity az akkori konfliktust békésen rendezte? ! Ma Szerbiának mindenképpen kevesebb fekete pontja lenne.

A 2000-es évek hoztak változást Szerbiában, amikor Milosevity korszaka véget ért, és őt Vojislav Kostunica demokrata reformista követte. Miután a következő évben Milosevityet letartóztatták és átadták a Hágai Nemzetközi Törvényszéknek, hogy ott tetteiért felelősségre vonják, az ENSZ is visszafogadta Szerbiát 2001-ben köreibé. Az 1992. április 27-től 2003. február 3-ig működő Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Szerbia-Montenegróvá alakult át. Ez már egy rövid életű gyengébb unió volt. 2006 áprilisáig működött. A leszegényedett államszövetség tárgyalásokat kezdett az Európai Unióval és a NATO-val is. Megpróbált volna haladni a demokrácia felé. Az államszövetség gyengének mutatkozott, így Montenegro 2006 júniusában úgy döntött függetlenedik Szerbiától. Tehát a 2003-ban megalakult Szerbia és Montenegro Államszövetségéből három önálló állam alakult-Montenegro 2006, Koszovó 2008 és Szerbia. Az EU kereskedelmi, politikai kapcsolatain keresztül a térség újjáépítésére és válságkezelésére koncentrált. Nem vesztette el teljesen a hitét a térségben, hiszen a Nyugat-Balkán több országa is jelentős gazdasági növekedést produkált az 1990-es évektől. Az egyetlen térség mely nem mutatott fejlődést az Koszovó.²⁰

A 2000-ben aláírt Stabilizációs és Társulási Folyamatnak köszönhetően a térség országai szabadon exportálhatnak az Unió országaiba szinte minden termék esetében. Az EU célja a gazdasági növekedés fenntartása hosszú távon az adott térségben.²¹

2006-ban Szerbiában új alkotmányt fogadtak el, mely miatt 2007-ben ismét választásokat tartottak, ahol ismét a demokrata párté, Vojislav Kostunicáé lett a győzelem. Ebben az időben volt Szerbiánál az ET elnöki tisztsége 2007 novemberéig.

2008. február 17-én Koszovó kikiáltja a függetlenségét. Ezzel Szerbia elveszíti egyik

¹⁹(no name),(no date), *Kisebbségek a Balkánon*. [on-line]. Publikon-Tudományos portál és kiadó. Elérhető: http://www.publikon.hu/application/essay/371_1.pdf [letöltve:2014.10.20]

²⁰ Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.32. [letöltve:2014.10.10]

²¹Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.33. [letöltve:2014.10.10]

volt autonóm tartományát. A tartomány közigazgatása jelenleg az ENSZ irányítása alatt áll, és úgy néz ki Szerbia lemondott Koszovóról, hiszen az Európai Unióhoz való csatlakozását emiatt nem szeretné megkockáztatni. Ezt alátámasztja a 2014. április. 20-án, szerbiai vezetők Koszovóban tett látogatása, mely során kijelentették, hogy ezek után a békés viszony ápolására, együttműködésre, a koszovói szerb kisebbség jogainak védelmére és az áttelepülések biztosítására fognak törekedni.^{22,23}

2010-ben kezdődtek meg az Európai Unió és Szerbia között a csatlakozási tárgyalások. Hivatalosan 2012. március 2-ától tagjelölt az ország.²⁴ Szerbiának törekednie kell arra, hogy a szomszédai között a bilaterális és regionális kapcsolatrendszer fejlessze. Ez viszont nehéz lesz úgy, ha Horvátországgal 2 havonta régi sérelmek miatt szólalkoznak össze. Mivel Horvátország csak egy éve EU tag, azt remélik, hogy semmilyen speciális kikötéseket nem fog tenni Szerbia EU tagságával kapcsolatban. Ha pedig igen, erre ott a Bizottság, hogy eldöntse, jogos-e a kitétel.

IX. Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán

Amikor az EU kidolgozta politikáját a Nyugat-Balkán országaira vonatkozólag, azt tartotta szem előtt, hogy elsősorban a régió országainak fokozatos integrálódását kell támogatnia az Unióba. Elsőként 2013. július 1-jén Horvátország csatlakozott az Unióhoz. Macedónia, Montenegró, és Szerbia hivatalos tagjelölt országok. A csatlakozási tárgyalások folyamatban vannak Montenegróval és Szerbiával. Albánia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó is potenciális tagjelölt országok. Az utóbbi országok tagfelvétele bizonyára hasonlóan el fog húzódní, mint Törökországé, az országok belső problémái miatt.²⁵

Nyugat-Balkán integrálódásához az alábbi dokumentumok adnak jogalapot:

²²(no name).(no date). *Srbija salje poruku mira na Kosovu I metohiju*. [on-line]. Vlada Republike Srbije, Vesti. Elérhető: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=208172> [letöltve:2014.04.20]

²³(no name).(no date). *Vlada Republike Srbije: Sastav*. [on-line]. Elérhető: <http://www.srbija.gov.rs/vlada/sastav.php> [letöltve:2014.04.20]

²⁴(no name).(no date). *Sastanak na nivou ministara na kom se otvara medjuvladina konferencija o pristupanju srbije evropskoj uniji*. [on-line]. (no place). Elérhető: http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/eu/uvodno_izlaganje_eu_o_pristupnim_pregovorima_opsta_pozicija_eu.pdf [letöltve:2014.10.20]

²⁵André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

- „Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) V. címe: Az EU külpolitikai fellépései.”²⁶
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 207. cikke: nemzetközi

kereskedelmi megállapodások.

- Az EUSZ 49. cikke: arról rendelkezik, hogy mely államok kérelmezhetik az Unióhoz való csatlakozást.”²⁷

Az Európai Unió célja a térséggel: „Az Európai Unió célja a béke, a stabilitás és a gazdasági fejlődés előmozdítása a Nyugat-Balkánon, valamint az uniós integráció kilátásba helyezése a térség számára.” (Juhász, 1999)

X. Visszatekintés és háttér

Visszapillantva az 1990-es évekre, kijelenthető, hogy az EU és a térség egymáshoz fűződő kapcsolata a válságkezelésben nyilvánult meg, és az EU részéről az újjáépítésekre összpontosult. Az időszakra tehető Jugoszlávia végleges felbomlása és az ezt követő nehéz időszak. Fellépett az igény egy hosszabb távú és tartósabb együttműködésre, melynek megvalósítására az Európai Unió 1999-ben elindította az Unió és a térség országai közötti társulási folyamatot és stabilizációs programot. Mindezek a stabilitási paktum keretében valósultak meg. (Juhász, 1999)

„Az Európai Unió indítványára 1999. június 10-én elfogadták a Délkelet-európai Stabilitási Egyezményt, amely a nyugat-balkáni országokat, az EU-t, valamint a nemzetközi pénzügyi intézményeket is bevonta az egyezmény végrehajtásába.”²⁸

Az egyezmény elindításához kapcsolatosan az EU szintén 1999-ben elindította ún. SAP politikai programját, melynek célja, hogy a tárgyalt térség országai útjának keretét képezze egészen a csatlakozásukig. Az EU és a Nyugat-Balkán közötti partnerség a térség összes

²⁶(no name).(2010). *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxemburg. Elérhető: http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190huc_002.pdf 73.old [letöltve:2014.08.20]

²⁷André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

²⁸Sibaliné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.33. [letöltve:2014.10.10]

országát magába foglalja, minden fél érdekét szolgálja. A SAP céljai a gazdasági stabilizáció a piacgazdaság gyors létrehozásával, a regionális együttműködések elősegítése, és ez EU-hoz való csatlakozás könnyebbé és gyorsabbá tétele. Segíti a programban résztvevőket az európai szabályozások, normák, közösségi vívmányok átvételére és alkalmazására, és az ehhez szükséges intézményrendszer kiépítésében. Emellett az EU kereskedelmi engedmények, gazdasági, pénzügyi támogatások sokaságát is kínálja. Ezekmellett a SAP, mivel regionális szinten is működik, ösztönzi az együttműködést a nyugat-balkáni országok és a szomszédai között. Mindezekért cserébe alap követelmény a térségben a demokratikus elvek, az emberi jogok, jogállamiság tiszteletben tartása.²⁹

„Az Európai Tanács 2000-ben, a Feirában megrendezett csúcstalálkozón kijelentette, hogy a stabilizációs és társulási folyamat összes országa potenciális uniós tagjelölt ország, és ezt az álláspontot a 2003-ban, Szalonikiben megrendezett Európai Tanács ülésén is megerősítették.”³⁰

Egy másik program, amit fontosnak tartok megemlíteni, a CARDS-program, amely a SAP célkitűzéseit követi. 2000-2006-ig kb 5 milliárd euróval támogatta a térséget. Ezeket a fentebb felsorolt alapkövetelmények megvalósításának elősegítésére biztosították. A következő támogatási időszak a 2007-2013-as időszakot érinti, melyben a támogatás összege 11,5 milliárd euróra nőtt. Ezek azonban meghatározott célkitűzések elérésére szolgálnak:

1. „Átmeneti támogatás és intézményfejlesztés
2. Határokon átnyúló együttműködés
3. Regionális fejlesztés – közlekedés, környezet és gazdaságfejlesztés-
4. Humán erőforrás-fejlesztés- a humántőke megerősítése és a kirekesztés elleni küzdelem-
5. Vidékfejlesztés”³¹

²⁹ Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.34. [letöltve:2014.10.10]

³⁰ André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

³¹ Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.35. [letöltve:2014.10.10]

Mielőtt rátérnék konkrétan a Stabilizációs és társulási folyamatokra, fontosnak tartom azt, hogy röviden összefoglaljam a térség jelenlegi ill. közelmúltban jellemző helyzetét és nehézségeit amik nehezítik esetleg lassítják az integrálódás folyamatát.

XI. Tényezők melyek az integrálódás folyamatát lassítják a térségben

A legfontosabb a politikai és gazdasági stabilitás együttes megvalósulása lenne. A gazdasági stabilitás megvalósítása különösen Szerbiának egyre nehezebbé válik. Indoklom ezt a 2014-es reformokkal, melyekkel csökkentik a nyugdíjakat, és több ezer közalkalmazottat bocsátanak majd el, mert a felvett IMF hitel ezt megköveteli. Az ország egyre messzebb kerül attól, hogy az EU tagjai közé sorolhassa magát.

A következő tényező a politikai stabilitás, melynek az lenne a célja, hogy liberális demokrácia épüljön ki szabad véleménynyilvánítással, és egymással együttműködésre képes pártokkal. Az utóbbi 2014-re megvalósult, hiszen Szerbiában most először kértek fel magyar pártot koalíció alakítására. Nehéz a térségről egységesen beszélni, hiszen gazdaságilag és politikailag is eltérő szinten vannak. Szlovénia már rég nem hasonlítható össze a többi Jugoszláv utódállammal, Horvátország is egyre kevésbé. Szerbia ill. Montenegró, Boszniát vagy Koszovót már nem is kéne megemlíteni, nagyon messze állnak a csatlakozástól. Nézzük csak egyenként: Ahogy már fentebb szó volt róla, Bosznia-Hercegovinában ott van az egységes állam kialakításának a hiánya. Szerbiában a Koszovó kérdés még nincs teljesen lezárva, Montenegrónak és Albániának nagyon rosszak a gazdasági mutatói, magas a korrupció és a szervezett bűnözés is. Ezeket leszámítva a térség országai próbálnak lépéseket tenni több-kevesebb sikerrel az integráció felé.³² A NATO-hoz Albánia és Horvátország 2009-ben csatlakoztak. Macedónia még vár a csatlakozásra.

A másik vitás kérdés az, hogy az EU képes-e ennyi különböző nemzetiséget integrálni? Már 2004-től a keleti bővítés során csatlakozott 10 új államnál is feltűntek szemléletbeli különbségek. A nyugat-balkán térségben még egymás között sem tudnak közös nevezőre jutni, jogosan megkérdőjelezhető tehát az, hogy erre hogy lennének képesek egy sokszínű közösségben. Ha az EU szakpolitikái közül csak egyet említek meg példának az is

³²Sibaliné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.37. [letöltve:2014.10.10]

elég arra, hogy a megosztottságra rámutasson. A kisebbségi politika például még mindig nagy gond a térségben. Az EU-ban nem tehetnék meg az érintett tagállamok, hogy teljesen más dimenzióba helyezték a kérdéskört, vagy, hogy azt olyan hiányosan kezeljék, mint azt még ma is teszik.

A térségre jellemző továbbá az aránytalan erőforrás, segély és támogatás eloszlása. Csak olyan térségeket támogatnak, melyekhez a felsőbb vezetőknek érdekeltségei fűződnek, így a kisebb településeken semmi sem tapasztalható az EU-s támogatásokból. Ha a pénzeket most sem tudják arányosan elosztani, nem tudom, hogyan képzelik minden térség azonos szintre hozását, hogy azok mind készen álljanak egy EU-s csatlakozásra. A minimálbérek, messze nem érnek a közösség nyomába. A fekete-munka, a be nem jelentett vállalkozások tömege, mind a térség felkészületlenségét támasztják alá, és ez csak néhány példa volt a sok közül.

XII. A stabilizációs és társulási folyamat eszközei

E folyamat megvalósulását kisebb lépésekben tervezték, melyek a következők: stabilizációs és társulási megállapodások, csatlakozási folyamat, regionális együttműködés és végül a vízummentesség. Ezekre most egyenként bővebben is kitérek.

1.A stabilizációs és társulási folyamat:

Előzményként megemlítenék egy fontos lépést, mely szintén a terület stabilitását és a békét tűzte ki célul, ez pedig a Délkelet-Európai Együttműködési Folyamat (SEECF) külügyminiszterei által, 1996. július 16-án elfogadott **Karta a Jószomszédsági Kapcsolatokról, a Stabilitásról, a Biztonságról és az Együttműködésről a Balkánon**. (Soós, 2007). A karta céljai a gazdasági kapcsolatok bővítése, emberi jogok, demokrácia és jogállamiság kiépítése, liberalizáció, privatizáció, strukturális reformok. Mindezek által cél, hogy a térség országait közelebb vigyék az európai gazdasághoz és politikához. Ezen felül vállalták a Nyugat-Balkán országai az 1975-ben a Helsinkii Zárónyilatkozatban megfogalmazott demokratikus normák betartását. Ezek pedig: határok sérthetlensége, az államok területi integritása, a konfliktusok békés rendezése, olyan kihívások, mint a terrorizmus és szervezett bűnözés elleni küzdelem. (Soós, 2007)

A következő lépés a stabilizációs és társulási folyamat, melyet 1999-ben indították el.

Ez stratégiai keretül szolgál és ösztönzi a Nyugat-Balkán országait az Európai Unióhoz történő fokozatos közeledéséhez és későbbi csatlakozásához. E politika alapját a kétoldalú szerződéses kapcsolatok, a pénzügyi segítségnyújtás, a politikai párbeszéd, a kereskedelmi kapcsolatok és a regionális együttműködés képezi.³³ A végső cél, hogy Nyugat-Balkán egy olyan békés térséggé alakuljon, ami nem veszélyezteti az Unió stabilitását és az EU gazdaságát. A kezdeményezés megvalósításának elengedhetetlen eszköze a Délkelet-Európai Regionális Asztal, mely a kitűzött célkitűzések megvalósulását támogatja és koordinálja.³⁴ A Regionális Munkasztal Ütemtervét 2000. június 8-án fogadta el. A munkasztalok prioritásai között szerepel a kisebbségek jogainak védelme, független média, jogállamiság, hatékony adminisztráció, jobb kormányzás, határmentiséghez kapcsolódó jogszabályok kialakítása, gazdasági együttműködés a térség államai között, Európa és a világ más államai között, szabadkereskedelmi övezetek megteremtése, határ menti közlekedés, infrastruktúra fejlesztése, környezetvédelem, továbbá a migráció, szervezettbűnözés, terrorizmus és korrupció elleni küzdelem.³⁵

A Stabilizációs Paktum szerződéses kapcsolatai a stabilizációs és társulási megállapodásokban öltenek formát. A Stabilizációs és Társulási Tanács miniszteri szinten évente ülésezik, és ellenőrzi a megállapodás alkalmazását és végrehajtását. Munkáját a Stabilizációs és Társulási Bizottság segíti, amely albizottságokat is létrehozhat. A Stabilizációs és Társulási Parlamenti Bizottság az együttműködést parlamenti szinten biztosítja.³⁶

Stabilizációs és társulási megállapodás jelenleg érvényben van Macedóniával, Albániával, Montenegróval és Szerbiával. Ilyen megállapodás volt érvényben még Horvátországgal. De az, az ország 2013. júliusi EU-s csatlakozásával hatályát veszítette. Egy másik stabilizációs és társulási megállapodást, melyet az Unió Bosznia-Hercegovinával kötött, hatálybalépése előtt elnapolták. A térség legbizonytalanabb országa Koszovó. Az ország függetlenségét 5 uniós tagállam a mai napig nem ismeri el, ezért megkérdőjeleződött

³³(no name).(2010). *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, Az Európai Unió Kiadóhivatala,Luxemburg. Elérhető: http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190huc_002.pdf [letöltve:2014.08.20]

³⁴(no name).(2010). *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, Az Európai Unió Kiadóhivatala,Luxemburg. Elérhető: http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190huc_002.pdf [letöltve:2014.08.20]

³⁵(no name),(1999),*Stability Pact for South Eastern Europe*.[on-line]. SCSP Constituent Dokument. Cologne, 10 June 1999, Elérhető: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Bodo-Hombach.pdf> , [letöltve:2014.09.20]

³⁶André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament,Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

az EU-ban a stabilizációs megállapodások megkötése. Végül azonban az ET úgy határozott, hogy 2013. június.28.-án tárgyalásokat kezd az országgal a stabilizációs és társulási megállapodásokról.³⁷ Mivel a megállapodást végül minden tagállamnak ratifikálnia kell, nem biztos, hogy ez a közeljövőben megtörténik. Ugyanis a stabilizációs és társulási megállapodás aláírása és hatálybalépése között akár több év is eltelhet, mire az összes tagállam ratifikálja. Ez akár több évet is igénybe vehet. Vannak folyamatok azonban, amik nincsenek a ratifikációkhoz kötve, így ezek a szerződés aláírta után, hatályba lépnek. Ilyen pl. a kereskedelemmel kapcsolatos rendelkezések. Ezek az Unió kizárólagos hatáskörébe tartoznak nem pedig a tagállamok szabályozása alá.³⁸

2. Csatlakozási folyamat

Annak ellenére, hogy a stabilizációs folyamatban az összes Nyugat-Balkán állam potenciális tagjelölt, a tagállamoknak meg kell felelniük bizonyos követelményeknek ahhoz, hogy az Európai Tanács hivatalosan is elismerje őket tagjelölteknek. A kritériumok között megtalálhatóak a koppenhágai kritériumok, melyeknek minden eddigi EU-s csatlakozás előtt álló országnak meg kellett felelnie. A kritériumokat az országok általában szakaszokra bontva teljesítik, melyek nincsenek időhöz kötve. Az előrehaladás az ország saját teljesítményétől és akaraterejétől függ. A kritériumok mellett minden országnak el kell fogadniuk és végre kell hajtaniuk az uniós jogszabályok többségét. Elsősorban olyanokat, mint az ún. közösségi vívmányok.³⁹

A prioritásokat országonként külön fogják meghatározni egy európai partnerség keretében. A Bizottság rendszeres beszámolókat készít a fejleményekről és az előrehaladás menetéről. A fontos határozatokat a Tanács egyhangú döntéssel hozza meg. A csatlakozási szerződést a Tanács az Európai Parlamenttel együtt fogadja el, mielőtt még azt az államok ratifikálták volna. Ez egy bonyolult és időt igénylő szakasz, mely Szerbia esetében is több évig elhúzódhat. Horvátország esetében a csatlakozási kérelem benyújtásától a csatlakozásig

³⁷ (no name),(1999),*Stability Pact for South Eastern Europe*.[on-line]. SCSP Constituent Dokument. Cologne, 10 June 1999, Elérhető: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Bodo-Hombach.pdf> , [letöltve:2014.09.20]

³⁸(no name),(1999),*Stability Pact for South Eastern Europe*.[on-line]. SCSP Constituent Dokument. Cologne, 10 June 1999, Elérhető: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Bodo-Hombach.pdf> , [letöltve:2014.09.20]

³⁹ Magyarázat: Közösségi vívmányok v. *acquis communautaire*; az Alapszerződések, valamint az EU által kiadott rendeletek, határozatok és irányelvek összessége. Tágabb értelemben részét képezi az EU egész eljárási rendje. Az új belépőknek vállalniuk kell, hogy - hosszabb-rövidebb átmeneti idő után - átveszik és alkalmazzák ezeket.

tíz év telt el.⁴⁰

„A tagjelölt és potenciális tagjelölt országok a szükséges reformok végrehajtására pénzügyi támogatásban részesülnek. Az uniós előcsatlakozási támogatás 2007 óta egy különálló, egységes eszközön, az ún. előcsatlakozási támogatási eszközön (IPA) keresztül valósul meg. Az IPA-n keresztül elérhető támogatás az intézményfejlesztés, a jogállamiság, az emberi jogok (köztük az alapvető szabadságok, kisebbségi jogok, a nemek közötti egyenlőség és a megkülönböztetésmentesség), adminisztratív és gazdasági reformok, a megbékélés és a regionális együttműködés támogatására fordítható.”⁴¹

A tagjelölt és a potenciális tagjelölt országok többsége e státuszukból fakadóan már ebben a szakaszban is számtalan előnyben részesülnek. Ilyenek a különböző uniós programokban való részvételi lehetőségek. Mint pl. az Erasmus cserediák programban való részvételi lehetőség.

3.Regionális együttműködés

Ez a lépés szorosan összefonódik az európai integrációval. E célkitűzés középpontjában az a törekvés áll, hogy a régió országait egy olyan együttműködésre ösztönözzék, mely szakpolitikai területek széles skálájára vonatkozik és magába foglalja a kereskedelmet, közlekedést, környezetvédelmet és takarékosabb energiafelhasználást, a háborús bűnösök bíróság elé állítását, menekültügyet, a határkérdéseket és a szervezett bűnözés elleni közös fellépést.⁴² Néhány célkitűzésnek, mint amilyen a regionális együttműködés vagy a határokon átnyúló programok, külön keretösszeget határoztak meg.

A regionális együttműködésen belül megtörtént fontos lépésnek nevezhető a **Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA)**, mely egy regionális kezdeményezés. Tagok a Nyugat-Balkán államok és a Moldovai Köztársaság is. Ez a megállapodás rendelkezéseket és vámokat is tartalmaz. Fő céljai között szerepel a vámok csökkentése, és különböző rendelkezések meghozatala, melyek a kormányzati közbeszerzést és állami támogatásokat is magukban foglalják. E megállapodás gazdasági téren nagyban elősegíti a térség Unióhoz történő integrálódását. Ezenfelül a térség országai szintén részesei

⁴⁰(no name),(2013), *Köszöntjük Horvátországot az Eu tagjai körében*. [on-line], Európai Bizottság,Hírek,Elérhető: http://ec.europa.eu/news/eu_explained/130701_hu.htm [letöltve:2014.08.25]

⁴¹André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament,Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

⁴² André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament,Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

lehetnek bizonyos regionális kereteknek. Ilyenek az európai közös légtér, az Energiaközösség, a regionális közigazgatási iskola és a Dél-kelet Európai Közlekedési Megfigyelő Állomás.

Az **RCC (Regionális Együttműködési Tanács)** váltotta fel 2008-ban a Stabilitási Paktumot. Az RCC székhelye Szarajevóban található, és a **délkelet-európai együttműködési folyamat-SEECP-** égisze alatt működik. Céljai között az alábbi törekvések szerepelnek: gazdasági és társadalmi fejlődés, bel és igazságügy, biztonsági együttműködés, energia és infrastruktúra fejlesztése, a parlamenti kapcsolatok fejlesztése és a humántőke építése. A Regionális Együttműködési Tanács munkáját az unió tagállamai is támogatják és aktívan részt vesznek tevékenységében.⁴³

4.Vízummentesség:

A vízummenteséget élvező országok vízummentesen utazhatnak a schengeni térségbe. Szerbia, Montenegró és Macedónia állampolgárai ezt 2009 decemberétől élvezhetik, Bosznia Hercegovina és Albánia pedig 2010 novemberétől. A térség országai közül Koszovóra ez még nem vonatkozik, mert az Unió nem ítélte úgy, hogy az államban az ehhez szükséges reformok és normák megtalálhatóak. Ezzel a ponttal már történtek visszaélések, ezért a Bizottság 2011-ben létrehozott egy ellenőrzési mechanizmust, mely a szükséges ellenőrzésekért felelős ezen a területen. Így a jogosulatlan menedékjogi kérelmek is az ellenőrzése alá tartoznak.⁴⁴

A Stabilitási Egyezmény a következő donorok nélkül a fent felsorolt pontokat nem tudná megvalósítani: Usa, Japán, Kanada, Oroszország, Norvégia, Svájc. Nemzetközi szervezetek: ET, EBESZ, NATO, OECD és az ENSZ. Pénzügyi támogatás a következő intézményektől származik: Világbank, IMF,IBRD, EKB. (Soós, 2007)

XIII. A Nyugat-Balkán országainak jelenlegi helyzete

1. Albánia

2009. április.28.-án, potenciális tagjelölt országként, az EU–Albánia stabilizációs és társulási megállapodás hatálybalépése után, csatlakozási kérelmet nyújtott be. A Bizottság 2010 októberében javasolta, hogy amint az ország a 12 kiemelt prioritást teljesíti, kezdjék

⁴³André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

⁴⁴André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

meg a csatlakozási tárgyalásokat. 2012-ben a Bizottság megfelelő előrehaladást regisztrált, így javasolta, hogy amennyiben az ország még pár függőben levő reformot végrehajt, adják meg neki a tagjelölt státuszt. Ezen feltételeket 2013 júniusáig teljesítették a nemzetközi megfigyelők szerint. A Bizottság 2013 októberében javasolta a tagjelölti státuszt Albánia számára, de a Tanács a határozathozatalt ez ügyben elhalasztotta.⁴⁵

2. Bosznia-Hercegovina

Az Európai Unióhoz való csatlakozási kérelmet még nem nyújtott be. Potenciális tagjelölt ország. 2008 júniusában aláírták a stabilizációs és társulási megállapodást, de a hatálybalépését elnapolták. Jelenleg a kereskedelemmel kapcsolatos ügyeket illetően ideiglenes megállapodás van hatályban. Bosznia-Hercegovina a szomszédaihoz képest az uniós integrációs folyamatban egyértelműen le van maradva. Az intézmények és a nemzetiségek közötti rivalizálás holtpontra jutott az elmúlt évek során. Annak érdekében, hogy az ország uniós csatlakozási folyamatát felgyorsítsák, 2012 nyarán magas szintű párbeszéd vette kezdetét az EU és Bosznia-Hercegovina között. Az Unió számos kedvezményt és támogatást biztosít az országnak. Ilyen pl. az 1995-ös daytoni békeszerződés végrehajtásához való támogatás, mely az uniós ALTHEA misszió keretei között valósul meg. 2011 óta az EU bosznia-hercegovinai különleges képviselője egyben az EU bosznia-hercegovinai képviselőjét is vezeti.⁴⁶

3. Koszovó

Koszovó potenciális tagjelölt ország. 2008 februárjában egyoldalúan kinyilvánította függetlenségét. Öt ország kivételével –Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország és Szlovákia- az összes tagállam elismerte az ország függetlenségét. Az Unió létrehozta az EULEX jogállamiság-missziót, és kinevezte Koszovó különleges képviselőjét. 2012-ben elfogadtak egy vízumliberalizációs menetrendet. 2013 áprilisában Belgrád és Pristina egy mérföldkőnek számító megállapodást írtak alá kapcsolatuk rendezéséről. Ugyanezen év júniusában az Európai Tanács úgy döntött, megkezdje a stabilizációs és társulási megállapodásokról szóló tárgyalásokat. Az Unió közreműködésével 2012 októbertől

⁴⁵André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

⁴⁶André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

Szerbiával magas szintű párbeszéd folyik, mely hozzájárul Koszovó jövőbeli uniós integrációjához.⁴⁷

4.Montenegró

Csatlakozási kérelmét 2008 decemberében nyújtotta be, miután az összes uniós tagállam elismerte 2006-os függetlenségét. 2010 decemberétől tagjelölt ország. 2012 júniusában kezdődtek meg a csatlakozási tárgyalások, miután a Tanács támogatta a Bizottság arra vonatkozó értékelését, hogy az ország megfelelően teljesíti a tagsági kritériumokat és prioritásokat. 2010 májusa óta hatályban van a Montenegróval kötött stabilizációs és társulási megállapodás.⁴⁸

5.Macedónia

A Volt Jugoszláv Köztársaság 2004 márciusában uniós tagságért folyamodott. A tagjelölti státuszt 2005 decemberében szerezte meg. 2009-ben javasolta a Bizottság, hogy a csatlakozási tárgyalásokat megkezdjék az országgal. Az Európai Parlament is támogatta a javaslatot. A Tanács azonban még figyelemmel kíséri ezt az ajánlást, elsősorban a még meg nem oldott Görögországgal folytatott névvita –Macedónia- miatt.⁴⁹

6.Szerbia

Uniós tagság iránti kérelmét 2009 decemberében nyújtotta be. A tagjelölt státuszt azt követően kapta meg 2012 márciusában, miután megszűnt Belgrád és Pristina között a Koszovó regionális képviseléről szóló megállapodás. 2013 júniusában az Európai Tanács a Szerbia csatlakozásáról szóló tárgyalások megnyitása mellett döntött, miután elismerte, hogy Szerbia előrelépést tett Koszovóval való kapcsolatának rendezése ügyében. 2013 szeptemberében érvénybe lépett az EU–Szerbia stabilizációs és társulási megállapodás. A szerződést már 2008-ban aláírták, de a ratifikálását 2010 júniusáig zárolták, mivel Szerbia nem működött együtt megfelelően a jugoszláviai háborús bűnösök pereivel foglalkozó

⁴⁷André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

⁴⁸André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

⁴⁹André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

nemzetközi büntetőtörvényszékkal. Az utolsó tagállam Litvánia volt, amely a stabilizációs és társulási megállapodást 2013 júniusában ratifikálta.⁵⁰

XIV. Következtetés:

Véleményem szerint a térség elmaradottságát egyrészt az 500 éves török uralomnak köszönheti. Emiatt alakulhatott ki a mai koszovói konfliktus, hiszen az albánok a szerbek által elhagyott területre települtek be. Egy másik ok a térség vallási, etnikai és nemzeti összetételének sokszínűsége. Egyik nép sem hajlandó alárendelni magát a másiknak. A régi sérelmeket nem tudják feldolgozni. Ragaszkodnak a történelmi gyökerekhez. A térség vezetői folyamatosan saját érdekeiket tartották szem előtt. Az együttműködési készség is hiányzik az államokból. A múlt eseményeit vizsgálva az azonban elmondható, hogy a térség lassan, de a haladás útjára lépett. Ezt alátámasztják a különböző egyezmények melyeket idővel az európai közösséggel írtak alá.

Összefoglalva a Stabilitási Egyezményről elmondható, hogy a benne foglalt célkitűzések megvalósulni látszanak. Az Egyezmény nélkül a térség országai még a társulási szerződéseikig sem jutottak volna el. A térség közelebb került az Európai Unió és a térség országaihoz. A térség országai aktív tagjai lettek az EBESZ-nek, ET-nek és a NATO békepartnerségi programjának is. Az integráció előmozdítása megtörtént. A térség elindult a demokratikus társadalmak megteremtésének útján. Az önkormányzatok és a regionális és határmenti kapcsolatok az együttműködések révén erősödtek. A politika pedig demokratikusabbá vált. A regionális együttműködések oda vezettek, hogy a Nyugat-Balkán térség bebizonyította, hogy együtt tud működni szomszédaival, a problémákat megtudja oldani másokkal egyeztetve, azonban ezek nem elegendőek ahhoz, hogy az ország nyomban NATO vagy EU tag lehessen.

A térségre nézve továbbra is közös kihívások a jól működő demokratikus állam megteremtése, a közigazgatási kapacitás fejlesztése, a közösségi joganyaggal harmonizáló törvénykezés kialakítása, a korrupciómentes közigazgatás kiépítése.⁵¹

⁵⁰André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

⁵¹André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [letöltve:2014.08.20]

Szerbiának és a térségnek komolyan kell venni azokat a kritériumokat melyeket a többi 28 Európai Unió tagállam is teljesített. Ennek érdekében el kell felejteniük a múltat és meg kell tanulniuk, hogy minden nemzet ugyanolyan szinten van. A térség országaival együttműködve mindegyikük előtt több lehetőség áll.

Elmondható, hogy Szerbia és Magyarország közötti kapcsolat is javult. Számos határmenti együttműködési projekt valósult meg, testvérvárosi kapcsolatok szorosabbra fűződtek, és 2014-re az is megvalósult, hogy a külföldi magyarok leadhassák szavazatukat a magyarországi hatósági választásokon. Ezenkívül megvalósult, hogy a külföldi magyarok Magyarországon tanulhatnak, segélyekben részesülhetnek és ösztöndíjprogramokban vehetnek részt.

XV. Felhasznált Irodalom:

- Sokcsevits, D.; Szilágyi, I.; Szilágyi, K., 1994,p.227: *Déli szomszédaink története*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest
- Juhász J.1999. *Volt egyszer egy Jugoszlávia*, Aula Könyvkiadó, Budapest
- Soós, E.(2007). *Új szomszédságpolitikai kihívások a Nyugat-Balkán országaiban*, Jog és Politikatudományi Folyóirat, I.évfolyam, 2007/3. szám

Internetes és elektronikus felhasznált irodalom:

- Glatz, F. (2005). *A balkán kutatás reneszánsza* [on-line]. Budapesti európa Intézet, Budapest. Hozzáférés: <http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/glatzf.pdf>, [Letöltve:2014. 10. 08]. pp.3.
- Harmat, Á.P. (?). *Jugoszlávia kialakulása és megszűnése* [on-line]. Történelem Klub. Elérhetőség: <http://tortenelemklub.com/erdekesssegek/erdekesssegek-a-vilagoertenelemben/378-jugoszlavia-kialakulasa-es-megsznese> [Letöltve: 2014.10.04].pp.1-6.
- Sibalinné, F.K. (2011). *A helyi nyelv és kultúra ismeretének jelentősége a békemissziók állománya számára*, Ph.D. thesis, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Budapest. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2011/sibalinne_fekete_katalin.pdf, p.14. [Letöltve: 2014.10.10]
- Dr. Szűcs, G. 2009. *Egy csipetnyi gazdaságtörténet: A magyar –jugoszláv kapcsolatok a klíringtól a konvertibilitásig*, EU working papers 2009/1. Hozzáférés: http://epa.oszk.hu/00000/00026/00042/pdf/euwp_EPA00026_2009_01_083-095.pdf [Letöltve:2014.10.02] p.84.
- Vörös, P. (2010). *Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán kapcsolatai, a bővítés perspektívái napjainkban*. Szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest. Elérhető: http://elib.kkf.hu/edip/D_15200.pdf 11 [Letöltve: 2014.10.14].p.18.
- Laszák,I. (no date). *Polgárháború Jugoszláviában* [on-line]. Társadalmi Konfliktusok kutatóközpont, Budapest. Elérhetőség: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=12:polgarhaboru-jugoszlaviaban&catid=2:tarsadalmi-konfliktusok [olvasva:2014.10.15]
- Gelencsér, I. É.(2012). *Az Európai Unió konfliktuskezelési kísérletei a Nyugat-Balkánon*, Ph.D. thesis, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész tudományi Kar, Pécs. Elérhető:<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/gelencserildikoevaphd.pdf>, [Letöltve:2014.10.15].p.15.
- (no name),(no date). *A daytoni-megállapodás Bosznia-Hercegovináról*. [on-line]Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, Budapest. Elérhetőség: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=VKETDN> [Letöltve:2014.10.17]

- Tarján, M. T. (no date). *A szrebrenicai mészárlás kezdete*. [on-line]. Történelmi magazin Rubicon online. Elérhető: www.rubikon.hu/magyar/oldalak/1995_julius_11_a_szrebrenicai_meszarlas_kezdetek/ [Letöltve: 14.04.13.]
- Takács, P. (2000). *Valahol Európában: A jugoszláviai háborús bűnösök pere* [on-line]. Jogelméleti Szemle. 2000/1. szám. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/takacs1.html> [Letöltve: 14.04.15.]
- Isaszegi, J. (2011). *A balkáni válságövezet konfliktusai és háborúi*. [on-line]. Polgári szemle. 7. évfolyam, 4. Szám. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00800/00890/00053/EPA00890_Polgari_Szemle_459.html. [Letöltve: 2014.10.11]
- Dzamal, S. (2006). *Bosna, Balkan, Evropa-i Amerika*. [on-line]. Zbornik. Elérhető: http://www.orbus.be/zbornik/timeo_europeo.htm, [Letöltve: 2014.10.23]
- (no name). (no date). *A koszovói válság anatómiája*. [on-line]. Biztonságpolitikai Szemle, Elérhető: http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=79. [Letöltve: 2014.10.17]
- (no name). (no date). *Kisebbségek a Balkánon*. [on-line]. Publikon-Tudományos portál és kiadó. Elérhető: http://www.publikon.hu/application/essay/371_1.pdf [Letöltve: 2014.10.20]
- (no name). (no date). *Srbija salje poruku mira na Kosovu I metohiju*. [on-line]. Vlada Republike Srbije, Vesti. Elérhető: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=208172> [Letöltve: 2014.04.20]
- (no name). (no date). *Vlada Republike Srbije: Sastav*. [on-line]. Elérhető: <http://www.srbija.gov.rs/vlada/sastav.php> [Letöltve: 2014.04.20]
- (no name). (no date). *Sastanak na nivou ministara na kom se otvara medjuvladina konferencija o pristupanju srbije evropskoj uniji*. [on-line]. (no place). Elérhető: http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/eu/uvodno_izlaganje_eu_o_pristupnim_pregovorima_opsta_pozicija_eu.pdf [Letöltve: 2014.10.20]
- (no name). (2010). *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*, [on-line]. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxemburg. Elérhető: http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190huc_002.pdf 73. old [Letöltve: 2014.08.20]
- André, D. M., Benjamin, R. (2014). *A Nyugat-Balkán*. [on-line]. Európai Parlament, Ismertető. Elérhető: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.2.html [Letöltve: 2014.08.20]
- (no name). (1999). *Stability Pact for South Eastern Europe*. [on-line]. SCSP Constituent Dokument. Cologne, 10 June 1999, [Letöltve: 2014.09.20] p.1-2
- (no name). (2013). *Köszöntjük Horvátországot az Eu tagjai körében*. [on-line], Európai Bizottság, Hírek, Elérhető: http://ec.europa.eu/news/eu_explained/130701_hu.htm [Letöltve: 2014.08.25]